

Henryk Welc

**Kazimierz I opolski
i jego czasy**

Wydawnictwo Nowik Sp.j.

Opole 2016

Recenzent:
Anna Pobóg-Lenartowicz

Korekta językowa:
Danuta Zielonka

Redakcja techniczna i skład:
Marek Battek

Projekt okładki:
Anna Sołtysik

Na okładce: dokument księcia Kazimierza I opolskiego
ze zbiorów Archiwum Państwowego we Wrocławiu
Fot. Henryk Niestrój

Tytuł sponsorowany przez:
Urząd Miasta Opole

Copyright: Polskie Towarzystwo Historyczne 2016

ISBN 978-83-65587-00-8

Wszelkie prawa zastrzeżone. Rozpowszechnianie bez zgody Wydawcy całości publikacji lub jej fragmentów w jakiegokolwiek postaci jest zabronione.

Kopiowanie metodą kserograficzną, fotograficzną, umieszczanie na nośnikach magnetycznych, optycznych i innych narusza prawa autorskie niniejszej publikacji.

Kserowanie zabija książki!

Szanowny Czytelniku, jeżeli chcesz wyrazić swoją opinię na temat tej publikacji, prosimy o kontakt mailowy matma@nowik.com.pl lub wypełnienie formularza na naszej stronie www.nowik.com.pl

Wydrukowane w Polsce

Szczegółowe informacje o naszych publikacjach na www.nowik.com.pl

Dystrybucja:

Wydawnictwo Nowik Sp. j. Biuro Handlowe:

45-061 Opole, ul. Katowicka 39/104

Tel./fax 77 454 36 04

<http://www.nowik.com.pl> e-mail: biuro@nowik.com.pl

Spis treści

Wstęp	5
Rozdział I. Korzenie	7
1. Geograficzne i historyczne granice Śląska	7
2. Sytuacja na Śląsku po śmierci Bolesława Krzywoustego	8
3. Księstwo opolskie za panowania Mieszka Laskonogiego	11
Rozdział II. Viola	15
Rozdział III. Władza	19
1. Elita władzy	19
2. Kancelaria książęca	23
3. Tytulatura	25
4. Pieczęć książęca	27
Rozdział IV. Wielka i mała polityka	33
1. Udział w krucjacie	33
2. Stosunki z Kościołem	38
3. Polityka wobec Czech, Węgier, Bułgarii i Cesarstwa	39
4. Polityka wobec innych książąt dzielnicowych	41
Rozdział V. Innowacje gospodarcze	47
1. Prawo książęce	47
2. Zmiany architektoniczne na Ostrówku	49
3. Rozwój akcji kolonizacyjnej w księstwie opolskim	52
4. Lokacje miast	56
5. Fundacje i darowizny na rzecz Kościoła	62
6. Polityka celna i monetarna	65

Rozdział VI. Dziedzictwo	69
1. Samodzielne rządy księżnej Violi po 1230 roku	69
2. Dzieci Kazimierza i Violi	75
Zakończenie	83
Tablica genealogiczna Piastów opolskich	87
Ilustracje	88
Spis ilustracji	99
Bibliografia	101

Wstęp

*„Wychwalajmy mężów sławnych i ojców naszych
według następstwa ich pochodzenia.
Potomstwo ich trwa na zawsze, a chwała ich nie będzie wymazana.
Ciała ich w pokoju pogrzebano, a imię ich żyje w pokoleniach...”*
(Mądrość Syracha)

Książę Kazimierz, jako pierwszy dokonał lokacji miasta Opolą, wziął udział w wyprawie krzyżowej, zasłynął jako dobrodziej Kościoła i fundator klasztorów. Czy nie zastanawiało Cię, drogi Czytelniku, dlaczego tak barwnej i kluczowej postaci w historii Opolą poświęca się tak mało miejsca w literaturze?

Zastanawiając się nad tym pytaniem, postanowiłem, że to właśnie ten książę książę będzie tematem mojej pracy. Parafrazując słowa z Mądrości Syracha pragnę uczcić ojca naszego miasta, aby jego chwała nie została zapomniana, a jego imię żyło w kolejnych pokoleniach.

Książę Kazimierz był ważną postacią w dziejach księstwa opolskiego i warto, moim zdaniem, zająć się bliżej przedstawieniem jego dorobku.

Wśród licznych opracowań dotyczących historii Polski średniowiecznej zagadnienie dotyczące tego tematu jest traktowane w sposób marginalny. Interesowano się głównie Dolnym Śląskiem, a z księstwa opolskiego tylko wybranymi postaciami: Mieszkiem Laskonogim, zwanym do niedawna Płatonogim, Władysławem I, Władysławem Opolczykiem czy Janem (Januszem) Dobrym.

Bardziej wnikliwego czytelnika odsyłam do prac takich, jak: „Sacra Silentii provincia. 800 lat dziedzicznego księstwa opolskiego

(1202 – 2002)”, „Jak powstawało Opole?” oraz monografii miasta pt. „Opole, dzieje i tradycja” (wszędzie tam dalsza literatura).

Moja praca składa się z sześciu rozdziałów. W pierwszym przedstawione zostaną granice geograficzne i historyczne Śląska oraz nazwy plemion zamieszkujących jego teren w średniowieczu. Poznamy również sytuację na Śląsku po śmierci Bolesława Krzywoustego aż do powstania samodzielnego księstwa opolskiego. Jeden z podpunktów przedstawia rządy twórcy księstwa opolskiego, Mieszka Laskonogiego (Płatonogiego). W rozdziale drugim dowiemy się skąd naprawdę pochodziła Viola i czy rzeczywiście można nazwać ją Bułgarką? W rozdziale trzecim zobaczymy, jak wyglądały kulisy władzy w I połowie XIII wieku w Opolu i księstwie opolskim, poznamy ludzi, którzy pociągali „za przysłowiowe sznurki” historii naszego miasta i księstwa. Część czwarta odpowie na pytanie, czy to Kazimierz był uczestnikiem wyprawy krzyżowej z 1217 roku? W rozdziale tym ukazana zostanie również polityka księcia wobec sąsiadów. Rozdział piąty przybliży nam gospodarkę księcia Kazimierza, a ostatni, szósty, przedstawi samodzielne rządy Violi po 1230 roku. W rozdziale tym poznamy również dokonania czwórki potomstwa książęcej pary. Uzupełnieniem pracy są ilustracje, pieczęcie, tablica genealogiczna oraz wykaz literatury.

Książka ma charakter popularny, przeznaczona jest dla wszystkich interesujących się historią, zwłaszcza Opola i księstwa opolskiego. Jej celem jest przybliżenie dokonań księcia i dziejów miasta z okazji 800-lecia lokacji Opola.

* * *

W tym miejscu mojej pracy chciałbym podziękować mojej recenzentce prof. dr hab. Annie Pobóg-Lenartowicz, która zachęciła mnie do podjęcia tego tematu oraz udzieliła wielu cennych wskazówek w czasie powstawania niniejszej pracy. Podziękowania należą się również mojej żonie Annie, która prowadziła badania nad biografią Violi – żony księcia Kazimierza oraz panu Henrykowi Niestrojowi i Tomaszowi Florkowi za udostępnienie ilustracji. Chciałbym również bardzo podziękować Urzędowi Miasta Opole za umożliwienie wydania tej książki drukiem.

Rozdział I.

Korzenie

1. Geograficzne i historyczne granice Śląska

Śląsk to kraina historyczna w dorzeczu górnej i środkowej Odry, we wczesnym średniowieczu zamieszкана przez plemiona Ślęzan, Dziadoszan, Opolan i Gołęszyców, które na długo przed powstaniem Polski tworzyły organizacje plemienne.

Region ten geograficznie jest dobrze wyodrębniony, dzięki swym naturalnym granicom, rzekom i pasmom górskim.

Granice Śląska od południowego zachodu wytycza górskie pasmo Sudetów, na północnym zachodzie granicą jest międzyrzecze Bobru i Nysy Łużyckiej. Na północy granicą Śląska są rzeki: środkowy bieg Odry, Barycz i górny odcinek Prosnę. Na wschodzie i na odcinku najbardziej wysuniętym na południe granice Śląska nie rysują się tak ostro, ich otwarty charakter jest raczej symboliczny. Od wschodu granicę Śląska wyznacza górny bieg Warty, Przemsza i Soła. Od strony południowej znajduje się Brama Morawska, położona pomiędzy stykającymi się pasmami górskimi Sudetów i Karpat. Również południowy bieg polskich rzek stanowi łącznik Śląska z Morawami i krajami sąsiednimi.

Jednakże Śląsk to olbrzymi obszar, który obecnie dzieli się na Dolny i Górny. Oba te tereny leżą w innych krainach geograficznych, pomiędzy którymi przebiega wyraźna granica.

Dolny Śląsk to tereny leżące pomiędzy Sudetami a Wielkopolską oraz między Nysą Łużycką a dolnym biegiem Nysy Kłodzkiej i Stobrawy. Potocznie Dolnym Śląskiem nazywano nadodrzański pas wzdłuż biegu Odry do Wrocławia. Górny Śląsk obejmował

wschodnią i południową część Śląska, który leżał w dorzeczu górnej Odry i początkowego odcinka górnej Wisły.

W obrębie swych naturalnych granic Śląsk zajmował powierzchnię około 60 tys. km². Porównywalnie jest to obszar dwukrotnie większy niż Belgia.

Granicą pomiędzy Dolnym a Górnym Śląskiem była Przesieka Śląska. Był to pas granicznych puszczy, wyłączonych z osadnictwa i kolonizacji, oddzielający Śląsk Dolny od Górnego i Czech. Biegł on wzdłuż prawego brzegu Nysy Kłodzkiej aż do jej ujścia do Odry, poczynając od Gór Sowich aż po Namysłów i Byczynę. Tereny na wschód od przesieki zostały nazwane księstwem opolskim. Tak więc w II połowie XII wieku Śląsk zacieśnia się do części środkowej, w okolicach Wrocławia i dolnej części w okolicach Legnicy i Głogowa. Widocznym wyrazem tego podziału jest w tym czasie tytułatura książęca. Książęta opolscy tytułowali się „dux de Opol”, „dux Opoliensis” („książę z Opola”, „książę opolski”) a dolnośląscy „dux Silesiae” („książę Śląska”)

2. Sytuacja na Śląsku po śmierci Bolesława Krzywoustego

Po śmierci Bolesława Krzywoustego 28 X 1138 roku ziemie polskie weszły w nowy okres politycznych dziejów. Aby zapobiec w przyszłości bratobójczym walkom o władzę pomiędzy swoimi synami, Bolesław Krzywousty pozostawił po sobie akt polityczno-prawny, zwany testamentem, bądź statutem. Dokument ten ustalał zasady następstwa tronu i wprowadzał podział terytorialny Polski pomiędzy synów księcia. Według jego założeń główną władzę sprawował książę zwierzchni, którym zostawał każdorazowo najstarszy przedstawiciel rodu, tzw. senior. Sprawował on władzę zwierzchnią nad juniorami, czyli młodszymi przedstawicielami dynastii. Do jego obowiązków należała również obrona granic państwowych, prowadzenie polityki zagranicznej, mianowanie arcybiskupa gnieźnieńskiego i biskupów oraz prawo bicia monety.

Po śmierci Bolesława Krzywoustego seniorem dynastii i księciem zwierzchnim został jego najstarszy, urodzony w 1105 roku, syn Władysław II.

Już niedługo po przejęciu przez Władysława II władzy zwierzchniej pomiędzy nim a młodszymi braćmi doszło do sporów, odnośnie własnych dzielnic, polityki zagranicznej i dynastycznej. Główną przyczyną konfliktu była jednak zwierzchność Władysława II nad młodszym Mieszkiem, zwanym w historiografii Starym i Bolesławem Kędzierzawym. Wynikiem kilkuletnich sporów i walk był sukces Mieszka Starego i Bolesława Kędzierzawego, których wojska pokonały Władysława w 1146 roku i zmusiły go do opuszczenia kraju. Niedługo więc były jego wielkksiążęce rządy, trwały zaledwie osiem lat (1138–1146).

Po opuszczeniu kraju Władysław II udał się do Niemiec, liczył tam bowiem na pomoc Konrada III, z którego siostrą Agnieszką był ożeniony. Wygnanego księcia w Niemczech chętnie przyjęto. Nadarzyła się bowiem dogodna okazja, aby rozszerzyć wpływy cesarstwa daleko na wschód, poza Odrę.

Księżęca para nie doczekała się jednak powrotu do Polski. Około 1150 roku umarła Agnieszka i została pochowana w Pforcie niedaleko Altenburgu. Jeszcze za życia Władysława II senior dynastii piastowskiej, książę Bolesław Kędzierzawy, zawarł z cesarzem niemieckim Fryderykiem Barbarossą w 1157 r. kompromisowy pokój. Polski książę uznał zwierzchność cesarską, a synowie Wygnańca po jego śmierci mieli powrócić na Śląsk, ale na warunkach podyktowanych przez Bolesława Kędzierzawego. W 1159 roku umarł Władysław i został pochowany w Altenburgu. Wydarzenie to jednak otworzyło jego synom możliwość powrotu na Śląsk. Prawo to respektował ówczesny senior dynastii Bolesław Kędzierzawy.

Z małżeństwa z Agnieszką Władysław II, zwany Wygnańcem, miał czterech synów: Bolesława, zwanego Wysokim, Mieszka Laskonogiego, którego w starszej historiografii błędnie nazywano Płatonogim, Konrada i Alberta.

Wygnańcy z kraju książę pragnął, aby następcą i princepsem dynastii został jego najstarszy syn Bolesław, którego od najmłodszych

lat przygotowywał do objęcia rządów. Bolesław był ożeniony z księżniczką ruską Zwinisławą, która urodziła mu dwoje dzieci: syna Jarosława i córkę Olgę. Po jej śmierci Bolesław ożenił się po raz drugi, a owocem tego małżeństwa było siedmioro dzieci, między innymi Adelajda, Zbysława oraz Henryk, zwany później Brodatym.

Po powrocie do kraju w roku 1163 synowie Władysława Wygnańca przejęli wspólnie władzę na Śląsku. Senior dynastii ograniczył ją jednak, wyłączając spod ich panowania główne grody: Wrocław i Głogów. Dlatego też siedzibą Bolesława była początkowo Legnica. W czasie, gdy Bolesław Kędzierzawy brał udział w wyprawie przeciwko Prusom, synowie Wygnańca odbili odebrane im grody. Senior próbował je odzyskać, został jednak spod nich odparty.

Młodszy syn Władysława Wygnańca, Mieszko Laskonogi urodził się jeszcze przed wygnaniem ojca z Polski, przypuszczalnie w latach 1141–1146. Po powrocie do kraju w 1163 roku czuł się już pełnoprawnym partnerem brata i zażądał dla siebie osobnej dzielnicy. Powstał spór pomiędzy braćmi, do którego włączył się syn Bolesława Wysokiego, Jarosław. Konflikt zakończył się podziałem terytorialnym Śląska. Mieszko Laskonogi otrzymał Racibórz, Konrad – Głogów, a syn Bolesława Jarosław – Opole. Bolesław Wysoki zatrzymał największy i najbogatszy Dolny Śląsk z Wrocławiem, gwarantując sobie władzę zwierzchnią nad całą dzielnicą.

W roku 1194 umiera najmłodszy syn Bolesława Krzywoustego, którym był Kazimierz Sprawiedliwy. W tym czasie Mieszko Laskonogi zgłosił swoją kandydaturę do tronu krakowskiego, wnet jednak ją wycofał, zdawszy sobie sprawę z niewystarczalności własnych sił. Sama jednak chęć kandydowania potwierdza jego znaczącą rolę w zbrojnej rywalizacji książąt piastowskich o najwyższą władzę w państwie. Aspiracje do tronu wielkoksiążęcego zgłaszał również Bolesław Wysoki, lecz w odróżnieniu od Mieszka był on całkowicie odosobniony i skłócony z koalicją książąt polskich.

Początek XIII w. był czasem wielkich zwrotów w dziejach Śląska. W marcu 1201r. umiera Jarosław, syn Bolesława Wysokiego. W grudniu tego samego roku umiera sam Bolesław Wysoki, a w marcu 1202 r. Mieszko Stary. Z sześciu synów Bolesława Wy-

sokiego przeżył go tylko jeden, książę śląski Henryk Brodaty. Była to wyjątkowa szczęśliwa okoliczność dla dzielnicy, ponieważ Śląsk nie uległ dalszemu podziałowi. Po śmierci Jarosława księstwo opolskie zostało włączone do dzielnicy Bolesława Wysokiego, lecz po śmierci tego ostatniego zostało zajęte przez Mieszka Laskonogiego. Pomiędzy nim a Henrykiem Brodatym doszło do konfliktu, którego finałem był układ według następujących zasad: Mieszko Laskonogi zatrzymał ziemię raciborską i opolską, a Henryk Brodaty księstwo wrocławskie, przy czym wypłacił 1000 grzywien srebra za odebrane Mieszkowi prawa senioralne. Zobowiązał się także do wspierania stryja w jego walkach o władzę w Krakowie.

3. Księstwo opolskie za panowania Mieszka Laskonogiego

W 1202 roku powstało dziedziczne księstwo opolskie, które obejmowało ziemię raciborską z pogranicznym fragmentem ziemi krakowskiej (Bytom, Oświęcim) oraz ziemię opolską. Mieszko Laskonogi dał początek górnośląskiej linii Piastów, otworzył w dziejach Polski nowy okres księstw dziedziczonych w linii prostej. Tym samym zamknął ingerencję książąt zwierzchnich w ich obsadzenie.

Na początku lat 70. XII w. Mieszko Laskonogi ożenił się z Ludmiłą, pochodzącą najprawdopodobniej z czeskich Przemysłidów. Ludmiła urodziła się pomiędzy rokiem 1135 a 1140. Jej ojcem prawdopodobnie był Włodzimierz, syn Ottona III, księcia ołomunieckiego i jego małżonki Durancji, prawdopodobnie córki Mściśława, wielkiego księcia kijowskiego. Tak więc żona Mieszka Laskonogiego wywodziła się z bardzo wpływowych rodów i małżeństwo z nią było dla niewiele znaczącego wówczas księcia powodem do dumy i oczywistą nobilitacją.

Książę wspierał swoją żonę w fundacji klasztoru norbertanek w Rybniku. Został on założony najprawdopodobniej w 1206 roku. Inicjatywa wyszła od żony księcia, to ona była fundatorką. W nekrologu czarnowąskim tytułowano ją „prima fundatrix huius loci” („pierwsza fundatorka tego miejsca”). Fundatorka wraz z mężem

uposażyła klasztor w dobra ziemskie. Ofiarowała klasztorowi kilka wsi. Natomiast biskup wrocławski Cyprian przekazał kościół Zbawiciela w Rybniku wraz z dziesięcinami. Norbertanki były żeńskim zakonem kontemplacyjnym założonym w 1120 roku przez świętego Norberta z Xanten. W pierwszych stuleciach istnienia wszystkie siostry pochodziły ze znamienitych rodów możnowładczych. Głównym zajęciem sióstr była modlitwa i usługiwanie potrzebującym, ale również opieka nad nowicjuszkami, śpiewanie psalmów i prowadzenie klasztornego nekrologu. Klasztor w Rybniku zajmował się wychowywaniem młodych dziewcząt, wywodzących się z domów książęcych i rycerskich.

Obok sióstr zakonnych w opactwie mieszkali również zakonnicy, do których należały funkcje gospodarcze, duchowe i duszpasterskie. Fundacja ta, jak pozostałe darowizny, przyczyniła się do wzrostu gospodarczego i kulturalnego jego księstwa. Opactwo norbertanek w Rybniku spełniało podobną rolę w dzielnicy opolskiej, jak Trzebnica na Dolnym Śląsku. Były to dwa pierwsze klasztory żeńskie na przeciwległych krańcach Śląska. Książę poczynił również pewne nadania dla bożogrobców w Miechowie. Natomiast benedyktyni z Tyńca otrzymali wieś Grodziec. Mieszko przejął również opiekę nad klasztorem cystersów w Jarosławiu nad Stradunią. Hojnie przez księcia zostali również obdarzeni cystersi w Lubiążu.

Wyrazem suwerenności księcia opolskiego było posiadanie własnej monety. Początkowo były one wybijane we Wrocławiu, a dopiero potem w Raciborzu. Mennice te emitowały same brakteaty, czyli monety wybijane jednostronnie z cienkiej blaszki. Mennica Mieszka Laskonogiego wybijała je z napisem MESC, MILOST, MLOST. Były to brakteaty napisowe, których zachowało się niewiele. A słowo MILOST jest najstarszym pomnikiem języka polskiego w numizmatyce.

Mieszko Laskonogi zasłużył również na naszą uwagę nie tylko jako wybitny polityk, ale również jako znakomity gospodarz. W czasie swojego pobytu w Cesarstwie zapoznał się nie tylko z osiągnięciami gospodarczymi, ale również z nowinkami technicznymi, które potem wprowadzał w życie na podległych mu ziemiach.

Na początek XIII wieku datuje się budowę przez Mieszka nowych fortyfikacji wokół Bytomia, który był najważniejszym grodem na pograniczu śląsko-małopolskim i bazą wypadową do Małopolski. Również budowę grodu kasztelańskiego w Mikołowie przypisuje się księciu opolskiemu.

W 1210 roku papież Innocenty III bullą z dnia 9 VI nakazał przywrócić zasadę senioratu. O dokument ten wystarał się albo Henryk Brodaty, który miał szersze kontakty dyplomatyczne, albo Mieszko Laskonogi, który w tym czasie był seniorem dynastii piastowskiej. Obaj książęta mogli współpracować razem, ponieważ ich stosunki w tym czasie były pokojowe.

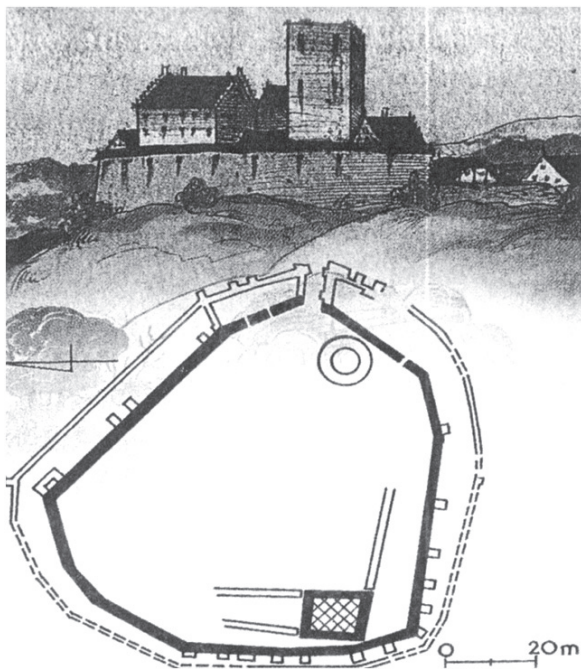
Według Edwarda Rymara książę opolski opanował Kraków już w roku 1206 lub 1207. Jednakże według najnowszych badań dopiero pod koniec 1210 roku bądź na początku 1211 Mieszko Laskonogi wyegzekwował zbrojnie swoje prawa – zajął Kraków. Fakt ten potwierdza kilka źródeł takich, jak: rocznik górnośląski, małopolski, kalendarz katedry krakowskiej czy rocznik kapituły krakowskiej. Książę opolski opanował Kraków prawdopodobnie przy poparciu miejscowych elit politycznych niezadowolonych z rządów Leszka Białego. Do takich należał małopolski ród Gryfitów. Zdobycie stołecznego grodu było największym sukcesem politycznym Mieszka Laskonogiego. Wprowadził on w życie zarówno postanowienia ustawy sukcesyjnej z 1138 roku, jak i bulli papieskiej z 1210 roku. Po przejęciu władzy w Krakowie książę panował w nim aż do śmierci, która nastąpiła 16 V 1211 roku. Datę dzienną śmierci Mieszka podaje nekrolog klasztoru czarnowąskiego, natomiast datę roczną rocznik kapituły krakowskiej. Po swojej śmierci książę Mieszko Laskonogi, jako jedyny z książąt śląskich, został pochowany w katedrze wawelskiej. Ludmiła najprawdopodobniej przeżyła męża i zmarła 20 października, pomiędzy 1211 a 1228 rokiem. Nie znamy miejsca pochówku księżnej. Ale zgodnie z tradycją grzebania członków dynastii w założonych przez siebie klasztorach, została najprawdopodobniej pochowana w ufundowanym przez siebie klasztorze norbertanek w Rybniku, choć źródła na ten temat milczą.

Z małżeństwa z Ludmiłą miał Mieszko najprawdopodobniej pięćcioro dzieci. Najstarszym był Kazimierz urodzony około 1180 roku. Swoje imię odziedziczył po przyrodnim stryju swego ojca, Kazimierzu Sprawiedliwym, ówczesnym księciu krakowskim. Pierwszą wzmiankę o księciu zawierał układ pokojowy z 1202 r. zawarty pomiędzy Henrykiem Brodatym a Mieszkiem Laskonogim, w którym to nie wymieniony z imienia syn Mieszka miał w przyszłości respektować warunki tego układu. Według nieco późniejszej *Kroniki wielkopolskiej* z okazji narodzin syna księżę Mieszko Laskonogi otrzymał od ówczesnego księcia krakowskiego Kazimierza Sprawiedliwego ziemię siewierską i oświęcimską. W rzeczywistości ziemi te były darem, którym księżę krakowski starał się pozyskać przychyłość Mieszka Laskonogiego. Niektórzy historycy sądzą, że Kazimierz Sprawiedliwy był ojcem chrzestnym syna Mieszka, stąd jego imię i darowizna.

Drugim z kolei dzieckiem księżęcej pary była Ludmiła, dziedzicząca imię po swojej matce. Urodziła się ona nie dalej jak w końcu XII w. Następną córką Mieszka i Ludmiły była Agnieszka, która imię swe otrzymała na cześć swojej babki, żony Władysława Wygnańca. Czwartym dzieckiem księżęcej pary była Eufrozyna, a piątym Ryksa. Wszystkie urodziły się pod koniec XII wieku, a zmarły już w wieku XIII. Niestety źródła milczą na ich temat, poza podaniem w nekrologach klasztornych dat dziennych ich śmierci.

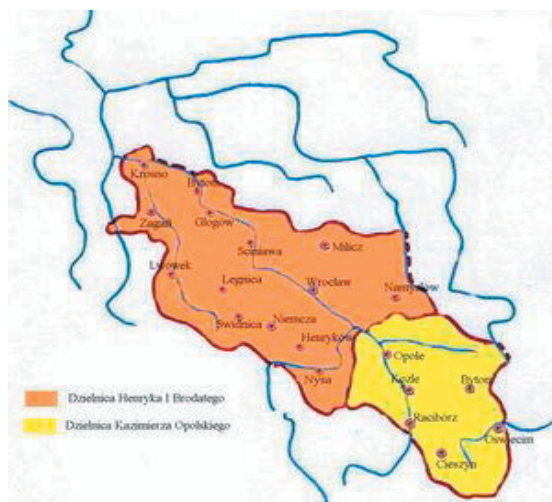
Il. 5. Pieczęć miejska Opola z XIII w.

Il. 6. Zamek na Ostrówku w latach 1536–1537

Il. 7. Klasztor norbertanek w Czarnowasch

Il. 8. Śląsk w latach 1217–1230